

27 เมื่อตาสบตา: ปรากฏการณ์นิยมของการละครของผู้ถูกกดขี่

ทรงสิทธิ์ พุทธิพงษ์

คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ดำเนินรายการและร่วมอภิปรายโดย ทรงสิทธิ์ พุทธิพงษ์

"ละครของผู้ถูกกดขี่มีต้นกำเนิดมาจากบราซิลในช่วง ค.ศ. 1970 เมื่อประเทศมีเศรษฐกิจตกต่ำ สังคมมีความเหลื่อมล้ำสูงและขาดเสรีภาพในการแสดงออกเนื่องจากมีการปกครองโดยรัฐบาลทหาร เปาโล แฟร์ จึงได้คิดค้นละครที่ไม่จำเป็นต้องใช้เวทีแต่สามารถทำให้ผู้คนในสังคมตระหนักถึงความเหลื่อมล้ำและโครงสร้างทางสังคมอันไม่เท่าเทียมได้ หลักการสำคัญประการหนึ่งของการไม่แบ่งแยกระหว่างผู้ชมและผู้แสดง ความใกล้ชิดระหว่างผู้ชมและผู้แสดงสามารถทำให้ผู้ชมลุกขึ้นมาปฏิบัติการเปลี่ยนแปลงบทบาทในละครให้เป็นอย่างที่เขาคิด หรือพูดง่าย ๆ ทำให้ผู้ชมกลายเป็นผู้แสดงได้นั่นเอง

ในประเทศไทย ""มารีองดู"" คณะละครเพื่อการเคลื่อนไหวทางสังคม ได้ใช้วิธีการละครของผู้ถูกกดขี่ในการดึงให้ผู้ชมเข้ามามีส่วนร่วมปฏิบัติการเปลี่ยนแปลงสังคมในส่วนที่พวกเขาเห็นว่าไม่มีความยุติธรรม เมื่อปราศจากเส้นแบ่งระหว่างผู้ชมกับผู้แสดงไม่ว่าจะเป็กรณผู้แสดงที่เป็นคนไร้บ้านหรือผู้ใช้วีลแชร์ ทั้งสองฝ่ายจะได้ปฏิสังสรรค์กันแลกเปลี่ยนที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน ผลของมันก็คือการทลายเส้นแบ่งระหว่างเขากับเราหรือเส้นแบ่งของความเป็นคนอื่นระหว่างกัน"

1. การละครของผู้ถูกกดขี่ ความเป็นอื่น ความเหลื่อมล้ำ คน ไร้ (บ้าน) : การสร้างตัวตนใหม่ในสังคมไทย

จิตรลดา เผือกกันศรี นักศึกษาระดับปริญญาตรี ธรรมศาสตร์

"คำว่า ไร้บ้าน อาจเป็นคำที่ใครหลายคนไม่อยากได้ยินหรือไม่อยากเป็นผู้ที่ต้องตกอยู่ในสถานการณ์นั้น ปัจจุบันเราพบว่า คนไร้บ้านในเขตกรุงเทพมหานคร มีจำนวนทั้งสิ้น 3,630 คน (กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ, 2561) สะท้อนให้เห็นความเจริญของเมืองแห่งการท่องเที่ยวที่ศิวิไลซ์ แต่กลับมีกลุ่มคนบางกลุ่มที่สังคมพยายามสร้างตัวตนให้พวกเขาในสถานะ "คนไร้บ้าน"

แม้คำว่า คนไร้บ้าน จะเป็นคำที่นักวิชาการใช้อ้างถึงกลุ่มบุคคลที่ไม่มีบ้าน และใช้พื้นที่สาธารณะเป็นที่พักอาศัย แต่ใครจะรู้ว่าคำนี้ได้สร้างความรู้สึกน้อยใจ อับอาย ความไม่กล้าที่จะแสดงตัวตนออกมาว่าตนเองเป็นใครให้สังคมได้รับรู้ กลุ่มคนกลุ่มหนึ่งที่มีหนึ่งสมอง สองขา ไม่แตกต่างจากคนกลุ่มอื่น ๆ กลับถูกสังคมมองภาพพวกเขาในเชิงลบ สกปรก ขโมย ขอดทาน คำเหล่านี้ได้สร้างรอยแผลบางอย่างในใจของคน ๆ หนึ่ง นำไปสู่การปฏิบัติอย่างถูกเหยียดหยามว่า ไม่ใช่คน จนพวกเขาไม่กล้าที่จะคิดหรือพูดว่า พวกเขาไม่ใช่คนไม่ดี และมีสิ่งมากมายที่สังคมยังไม่รู้เกี่ยวกับพวกเขา

ในขณะเดียวกันนั้นก็เกิดปรากฏการณ์สะท้อนสังคมแบบใหม่ผ่านกระบวนการสร้างละครจากผู้ถูกกดขี่ในสังคม อย่างคณะละครมารีองดู หนึ่งในกลุ่มที่พยายามขับเคลื่อนสังคมให้เกิดการคิดแบบวิพากษ์กับประเด็นปัญหาด้วยการใช้เทคนิคละครแทรกสอดเพื่อเป็นสื่อกลางในการนำเสนอมุมมองชีวิตของคนไร้บ้าน เครื่องมือสำคัญที่เชื่อม

ความคิด ความรู้สึกของกลุ่มคนที่ไม่สามารถพูดหรือบอกกับสังคมได้ให้คนภายนอกได้รับรู้ผ่านการแสดงละคร หรือ Forum Theater การแสดงละครที่ถูกเล่าผ่านมุมมองของกลุ่มคนที่เป็นปัญหาของสังคม อาทิ ผู้พิการ คนชรา คนไร้บ้าน เป็นต้น ซึ่งปัญหาดังกล่าวเป็นปัญหาที่สังคมเลือกที่จะมองข้าม และยังไม่มีการยื่นมือเข้ามาช่วยเหลือ

บทละครของการแสดงละครแทรกสอดหรือ Forum Theater ถูกพัฒนาขึ้นจากการร้อยเรียงประสบการณ์ชีวิตของผู้ถูกกดขี่ ชีวิตที่ต้องเจอสังคมที่เอาัดเอาเปรียบ การเลือกปฏิบัติ อารมณ์และความรู้สึกที่ไม่มีใครเข้าใจให้อยู่ในรูปแบบของการแสดงละคร โดยเปิดโอกาสให้ผู้ชมสามารถมาร่วมแสดงในละครที่สะท้อนประเด็นปัญหาทางสังคมเพื่อกระตุ้นให้สังคมเกิดความคิดที่ต้องการเปลี่ยนแปลงสภาพปัญหาให้ดียิ่งขึ้น และทำความเข้าใจมุมมองของผู้ถูกกดขี่ในสังคม

ยิ่งไปกว่านั้นการแสดงละครของกลุ่มผู้ถูกกดขี่ได้สร้างตัวตนของกลุ่มคนไร้บ้านใหม่ในฐานะนักแสดงเคลื่อนไหวทางสังคม และเปลี่ยนแปลงชีวิตแบบที่เคยหลบซ่อน ปิดบังความเป็นคนไร้บ้านให้โลดแล่นอยู่ในสังคมผ่านกระบวนการทำละคร อาทิ การพูด การแสดงความรู้สึก การสะท้อนความคิดภายในใจ และการเรียนรู้ที่จะลุกขึ้นมาเรียกร้องสิทธิของตนเอง

บทความนี้จึงมุ่งนำเสนอการสร้างตัวตนใหม่ของคนไร้บ้านผ่านกระบวนการฝึกละครแทรกสอดของคณะละครมารีองคูที่ทำงานกับกลุ่มคนไร้บ้าน สะท้อนถึงความเปลี่ยนแปลงของชีวิตผู้ถูกกดขี่ที่เกิดขึ้นหลังจากการเข้ามาเป็นนักแสดงเคลื่อนไหวสังคม รวมทั้งทำความเข้าใจมุมมอง อารมณ์ ความรู้สึกของผู้ถูกกดขี่ และคุณค่าของกระบวนการทำละครที่สามารถสร้างตัวตนของกลุ่มคนไร้บ้านใหม่ในฐานะนักแสดงที่ขับเคลื่อนพลังความคิดของสังคมให้เป็นพลังวัต หรือเรียกได้ว่าเป็นกระบอกเสียงแนวใหม่สำหรับผู้ถูกกดขี่ในสังคมไทยต่อไป"

2.ละครแทรกสอด การสร้างตัวตน Eye don't Lie - สายตาที่ไม่มอง

นทนะ เนาวพันธ์ ธรรมศาสตร์ นักศึกษาระดับปริญญาตรี

"เมื่อมีความสุขมักจะมองไม่เห็นความทุกข์รอบข้าง บางครั้งอาจกำลังจดจ่ออยู่กับตัวเองจนลืมมอง แต่บ้างก็เลือกที่จะมองข้ามมันไปเพื่อไม่ให้สิ่งระคายเคืองนั้นๆ เข้ามาชะงักความสุขที่กำลังมี เราจะหลบสายตา เหลือบมองนิดหน่อยว่า มันห่างจากเราแค่ไหน เมื่อแน่ใจว่าพ้นจากตัวก็เลยสายตาพร้อมทั้งสิ่งที่เห็นไว้ตรงนั้น สิ่งที่พวกเรากลัวไม่ใช่สิ่งที่เราเห็น แต่คือการรับรู้สิ่งที่พวกเขาสื่อผ่านสายตาต่างหาก พวกเรากลัว "การสบสายตาของพวกเขา" เรากลัวที่จะสงสัยและรู้สึกผิด

พวกเขาจึงควรมีหน้ากากที่ช่วยปิดบังสายตาที่เราไม่ยอมมองเหล่านั้น และนั่นคือการทำละคร กระบวนการละครจะนำพวกเขามาสมทบบาทสมมติ ทำให้พวกเรากล้าที่จะเข้าไปพินิจ-พิเคราะห์โดยปราศจากความกลัวว่าจะเห็นสิ่งไม่น่าดู พวกเขาจะซ่อนสายตาคู่นั้นไว้ภายใต้หน้ากาก เชิญชวนให้พวกเราเข้าไปจ้องมอง แต่แค่เพียงเราสบตากันเท่านั้น พวกเราก็จะถูกดึงไปสู่โลกของพวกเขาทันใด เพราะสายตาไม่เคยโกหก"

3. กระบวนการละคร บทบาทสมมติ คนไร้บ้านกับกระบวนการเข้าสู่ระบบในสังคมไทยที่นำไปสู่ความเป็นอื่น

จิณณวัฒน์ วงษ์ประคอง ธรรมศาสตร์ นักศึกษาระดับปริญญาตรี คนไร้บ้านมักถูกกดขี่หรือไม่มีทางเลือกมากนักในสังคม ซึ่งกระบวนการที่รัฐได้พยายามนำคนไร้บ้านเข้าสู่ระบบการช่วยเหลือ แต่การช่วยเหลือไม่ได้ตอบสนองต่อความต้องการของคนไร้บ้านอย่างแท้จริง เพราะการช่วยเหลือคนไร้บ้านนั้นเป็นการตอบสนองของผู้ที่มี

อำนาจในการต่อรอง เพื่อเปลี่ยนแปลงการช่วยเหลือให้เข้าสู่ผลประโยชน์ของตนเอง แท้จริงแล้วกระบวนการการช่วยเหลือรัฐ นำไปสู่ความแตกต่างที่รัฐมองว่าคนไร้บ้าน ไม่สามารถที่จะช่วยเหลือตนเองได้ จึงทำให้รัฐได้ใช้ช่องว่างนี้ นำไปสู่ความเป็นอื่น เพื่อให้การดำรงอยู่ของคนไร้บ้านสืบต่อไป บนพื้นฐานแห่งประโยชน์ที่รัฐจะได้ ความเป็นอื่น คนไร้บ้าน กระบวนการทางสังคม